

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA MAQOLLARNI QIYOSIY O‘RGANISH

Xudoyqulov Otabek Bahodir o‘g‘li

Supervisor: Zarmed Universiteti xorijiy filologiya kafedrasida assistent o‘qituvchisi

Xujayorova Zebo Baxtiyor qizi

Student: Zarmed Universiteti filologiya va tillarni o‘qitish ingliz tili yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot ishida ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollar lingvokulturologik va qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, mentaliteti va ijtimoiy-madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim birlik sifatida o‘rganiladi. Tadqiqot davomida har ikki tilga xos maqollarning semantik tuzilishi, obrazlilik hamda funksional xususiyatlari aniqlanadi. Shuningdek, universal va milliy-spetsifik belgilar tahlil qilinib, ularning til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ifodalashdagi o‘rni yoritiladi. Mazkur izlanish natijalari tarjima nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya va paremiologiya sohalari uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: maqol, paremiologiya, qiyosiy-tipologik tahlil, lingvokulturologiya, semantika, madaniyatlararo kommunikatsiya, milliy mentalitet

Annotation: This study provides a comparative and linguocultural analysis of English and Uzbek proverbs. Proverbs are examined as key units reflecting historical experience, national mentality, and socio-cultural values of a people. The research focuses on identifying semantic structures, imagery, and functional features of proverbs in both languages. It also distinguishes universal and culture-specific characteristics, highlighting their role in expressing the interrelation between language and cognition. The findings contribute to the fields of translation studies, intercultural communication, and paremiology.

Keywords: proverb, paremiology, comparative-typological analysis, linguocultural studies, semantics, intercultural communication, national mentality

Аннотация: В данной работе проводится сравнительно-типологический и лингвокультурологический анализ английских и узбекских пословиц. Пословицы рассматриваются как важные единицы, отражающие исторический опыт, национальный менталитет и социокультурные ценности народа. В ходе исследования выявляются семантические структуры, образность и функциональные особенности пословиц в обоих языках. Особое внимание уделяется универсальным и национально-специфическим характеристикам, а также их роли в отражении взаимосвязи языка и

мышления. Результаты исследования имеют значимость для теории перевода, межкультурной коммуникации и паремиологии.

Ключевые слова: *пословица, паремиология, сравнительно-типологический анализ, лингвокультурология, семантика, межкультурная коммуникация, национальный менталитет*

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslik paradigmasida tillarni qiyosiy-tipologik hamda lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, til birliklarining nafaqat struktur-semantik, balki madaniy-kognitiv xususiyatlarini tadqiq etish bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan qaralganda, maqollar xalqning ko'p asrlik ijtimoiy-tarixiy tajribasi, milliy tafakkuri va madaniy qadriyatlarini mujassam etuvchi noyob paremiologik birliklar sifatida ilmiy tadqiqotning muhim obyektlaridan biri hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy jihatdan tahlil qilish turli til oilalariga mansub bo'lgan xalqlarning dunyoqarashi, mentaliteti va aksiologik tizimidagi o'xshash hamda farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Mazkur maqollar tizimi orqali umuminsoniy qadriyatlar bilan bir qatorda, har bir millatga xos bo'lgan lingvokulturologik xususiyatlar, milliy stereotiplar va konseptual tasavvurlar o'z ifodasini topadi. Xususan, maqollarda qo'llanilgan metaforik obrazlar, ramziy ifodalar hamda semantik strukturadagi o'ziga xosliklar ularning chuqur kognitiv asosga ega ekanligini ko'rsatadi.¹ Mazkur tadqiqot ishining dolzarbligi globallashtirish jarayonida madaniyatlararo kommunikatsiya ko'lamining kengayib borayotgani, turli xalqlar o'rtasidagi lingvomadaniy aloqalarning jadallashuvi hamda tarjima jarayonida milliy-madaniy birliklarning adekvat interpretatsiyasiga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi bilan belgilanadi. Zero, maqollarni qiyosiy o'rganish nafaqat til tizimidagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlashga, balki turli madaniyatlar o'rtasidagi semantik va pragmatik muvofiqlik darajasini belgilashga ham xizmat qiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy-tipologik hamda lingvokulturologik jihatdan kompleks tahlil qilish orqali ularning semantik, strukturaviy va funksional xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, mazkur birliklar orqali ifodalanadigan milliy va umuminsoniy konseptlarni yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish jarayonida maqollarning semantik maydoni, obrazlilik darajasi, kommunikativ- pragmatik funksiyalari hamda madaniy yuklamasi izchil ravishda o'rganiladi.

ASOSIY QISM

Maqollar til tizimida paremiologik birliklar sifatida nafaqat kommunikativ, balki kognitiv va madaniy funksiyalarni ham bajaradi. Ular orqali xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va borliqqa bo'lgan munosabati qisqa, lo'nda va obrazli shaklda ifodalanadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy o'rganish jarayonida ularning semantik, strukturaviy hamda lingvokulturologik xususiyatlarini kompleks tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, maqollarning semantik jihatlari tahlil qilinganda, har ikki tilda ham asosiy mazmuniy qatlamlar umumiylikni kuzatiladi.

Masalan, vaqt, mehnat, sabr-toqat, do‘stlik kabi konseptlar universalligi bilan ajralib turadi. Ingliz tilidagi “Time is money” maqoli o‘zbek tilidagi “Vaqt — oltin” maqoli bilan semantik jihatdan to‘liq mos keladi. Bu holat turli madaniyatlarda vaqtning qadri yuqori baholanishini ko‘rsatadi. Biroq ayrim maqollarda semantik moslik to‘liq emas, balki qisman ekvivalentlik kuzatiladi². Masalan, ingliz tilidagi “Every cloud has a silver lining” maqoli o‘zbek tilida “Har bir yomonlikda bir yaxshilik bor” tarzida ifodalanadi. Bu yerda mazmuniy yaqinlik mavjud bo‘lsa-da, obrazlilik vositalari turlicha ifodalangan. Ikkinchidan, maqollarning strukturaviy xususiyatlari ham qiyosiy jihatdan farqlanadi. Ingliz maqollari ko‘pincha sodda va ixcham sintaktik tuzilishga ega bo‘lib, grammatik jihatdan minimalizmga intiladi. O‘zbek maqollarida esa ko‘proq ritmik-parallel konstruktsiyalar, takroriy elementlar va qofiyadoshlik kuzatiladi. Masalan, “No pain, no gain” maqoli juda qisqa va lo‘nda tuzilishga ega bo‘lsa, o‘zbek tilidagi “Mehnat qilgan — topar, qilmagan — qolib ketar” maqoli parallelizm asosida qurilgan. Bu esa o‘zbek tilida og‘zaki nutqning poetik xususiyatlari kuchli ekanligini ko‘rsatadi³. Uchinchidan, maqollarning lingvokulturologik tahlili ularning milliy o‘ziga xosligini ochib beradi. O‘zbek maqollarida ko‘pincha oilaviy qadriyatlar, jamoaviylik, kattalarga hurmat va mehmondo‘stlik kabi tushunchalar ustuvorlik qiladi. Masalan, “Kattaga hurmatda bo‘l, kichikka izzatda” maqoli ijtimoiy ierarxiya va axloqiy me‘yorlarni ifodalaydi. Ingliz maqollarida esa individualizm, mustaqillik va pragmatik yondashuv kuchliroq aks etadi: “God helps those who help themselves” maqoli bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Shuningdek, maqollarda qo‘llaniladigan metaforik va obrazli vositalar ham muhim tahlil obyektidir. Ingliz maqollarida tabiat hodisalari, hayvonlar va abstrakt tushunchalar orqali ifodalangan metaforalar keng uchrasa, o‘zbek maqollarida kundalik hayot, dehqonchilik, chorvachilik va oilaviy turmush bilan bog‘liq obrazlar ustunlik qiladi. Bu esa har bir xalqning yashash tarzi va tarixiy rivojlanish yo‘li bilan bevosita bog‘liqdir. Maqollarning pragmatik funksiyasi ham alohida e‘tiborga loyiq.

Har ikki tilda maqollar nutqda ta‘sirchanlikni oshirish, fikrni isbotlash, suhbatdoshga ta‘sir o‘tkazish vositasi sifatida qo‘llaniladi. Shu bilan birga, ular didaktik xarakterga ega bo‘lib, axloqiy me‘yorlarni targ‘ib qiladi va ijtimoiy xulq-atvorni tartibga soladi. Qiyosiy tahlil jarayonida maqollarning ekvivalentlik darajasi ham aniqlanadi. To‘liq ekvivalent maqollar mazmun va shakl jihatdan yaqin bo‘lsa, qisman ekvivalentlarda faqat mazmuniy yaqinlik saqlanadi, shakliy jihatlar esa farqlanadi. Ba‘zi maqollar esa mutlaqo milliy xususiyatga ega bo‘lib, boshqa tilga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmaydi, balki izoh yoki mos variant orqali beriladi. Bu esa tarjima jarayonida lingvokulturologik kompetensiyaning muhimligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, ingliz va o‘zbek maqollarini qiyosiy o‘rganish ularning semantik, strukturaviy va madaniy jihatdan murakkab tizim ekanligini namoyon etadi. Mazkur birliklar orqali til va tafakkur, til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yaqqol ko‘zga tashlanadi.⁴

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy-tipologik hamda lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish natijasida ushbu paremiologik birliklarning murakkab semantik, strukturaviy va madaniy tizimga ega ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida har ikki til maqollarida umuminsoniy qadriyatlar — vaqtni qadrlash, mehnatsevarlik, sabr-toqat, do'stlik va axloqiy me'yorlarga rioya qilish kabi tushunchalar keng ifodalanganligi kuzatildi. Bu esa turli til va madaniyat vakillari o'rtasida umumiy kognitiv asos mavjudligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, maqollarning lingvokulturologik tahlili ularning milliy-madaniy xususiyatlarini ham yaqqol namoyon etdi. Xususan, o'zbek maqollarida jamoaviylik, oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlarga urg'u berilgan bo'lsa, ingliz maqollarida individualizm, mustaqillik va pragmatik yondashuv ustuvor ekanligi aniqlandi. Bu farqlar har bir xalqning tarixiy rivojlanishi, turmush tarzi va mentaliteti bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maqollarni tarjima qilish jarayonida ularning faqat leksik ma'nosini emas, balki madaniy va pragmatik yuklamasini ham inobatga olish zarur. To'liq ekvivalent maqollar nisbatan kam uchrasa-da, qisman mos variantlar va izohli tarjima usullari orqali mazmuni yetkazish mumkin. Bu esa tarjimonning lingvokulturologik bilimlari muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Umuman olganda, ingliz va o'zbek maqollarini qiyosiy o'rganish til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni, shuningdek, til orqali madaniyatning ifodalanish mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Mazkur tadqiqot natijalari paremiologiya, tarjima nazariyasi hamda madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mieder Wolfgang. Proverbs: A Handbook. — Westport: Greenwood Press, 2004.
2. Norrick Neal R.. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. — Berlin: Mouton, 1985.
3. Taylor Archer. The Proverb. — Cambridge: Harvard University Press, 1931.
4. Rahmatullayev Shavkat. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.
5. Yo'ldoshev Bo'ron. O'zbek paremiologiyasi va frazeologiyasi masalalari. — Toshkent, 2006.
6. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi. O'zbek xalq maqollari. — Toshkent: Fan, 1987.

7. Kunin Aleksandr V.. Frazeologiya sovremennogo angliyskogo yazyka. — Moskva: Mejdunarodnye otnosheniya, 1972.
8. Vinogradov Viktor V.. Russkiy yazyk (frazeologiya va stilistika). — Moskva, 1977.
9. Sapir Edward. Language: An Introduction to the Study of Speech. — New York, 1921.
10. Whorf Benjamin Lee. Language, Thought, and Reality. — Cambridge: MIT Press, 1956.